

מפת דרכים להכרעת ספקות בהלכה

על הספר 'טל חיים - כללי הוראה'

הלכות ספקות - תחום עצמאי בהלכה
לחבר את שני העולמות: הישיבתי וההלכתי
מחלוקת הרמב"ם והרשב"א בדבר היחס לספקות בהלכה, והשלכותיה
טבלת סיכום

הלכות ספקות - תחום עצמאי בהלכה

כבר מאות שנים קיים תחום הלכתי שלם העוסק בדרך ההכרעה בספקות - מהו ספק? כיצד יש להתייחס לספק שנוטה לקולא או לחומרא? האם קיימים ספקות שגזרו עליהם חכמים שיש להחמיר בהם מעבר לכללי הספקות הרגילים? כיצד להינצל מתעתועים לוגיים, שעלולים להציג ספק אחד כאילו היו לפנינו שני ספקות, ולהיפך? מהי חזקה, והאם יש בכוחה להכריע את הספק? מהי הגדרתו של רוב? כיצד יש להתייחס לרוב? ועוד שאלות רבות ומגוונות בתחום זה.¹

דומה שהחיבור הראשון שעסק באופן מובהק בנושא הספקות הוא 'קונטרס דיני ספק ספיקא' של הש"ך, שנדפס בשנת ת"ו (1646) כסוג של נספח לסימן קי בפירושו על יורה דעה (ס"ק סג-סו).² חיבור זה הביא לגל תגובות של נושאי הכלים המאוחרים יותר על שו"ע, בהם 'פרי חדש' לר' חזקיה די סילוה, 'כרתי ופלת' לר' יהונתן אייבשיץ, 'פרי מגדים' לר' יוסף תאומים, 'חוות דעת' לר' יעקב מליסא, ועוד. במקביל החלו לראות אור חיבורים עצמאיים שכל תוכנם, מכריכה לכריכה, אינו אלא בירור דרך ההנהגה הרצויה בספקות. גם כאן זכות ראשונים שמורה לש"ך שבשנת תל"ז (1677) נדפס חיבורו 'תקפו כהן' (נקרא כך על שם הסוגיה שבה הוא פותח), וגם כאן חנו האחרונים סביבו וכתבו תגובות לחיבורו, ביניהם 'קיצור תקפו כהן' שחיבר ר' יהונתן אייבשיץ כחלק מסימן כה בחיבורו 'אורים ותומים' על שו"ע חו"מ, ו'קונטרס הספקות' שחיבר הרב יהודה הכהן הלר, אחיו של ר' אריה ליב בעל

- 1 בנוסף לכל אלו נמצא מקום רחב לשיקול דעת הפוסק כאשר באים ליישם את הדברים למעשה, אך לא ארחיב בזה במאמר הנוכחי.
- 2 הש"ך מעיד בתוך דבריו (כלל לו) כי "דיני ספק ספיקא רחבים מני ים, ושום אחד מגדולי הראשונים או מאחרונים לא ירדו לדיניהם ולא הזכירו הכל באר היטב, ויש בהם עניינים וחילוקים הרבה".

'קצות החושן', בתקמ"ח (1788). יש לציין גם את הספר 'שב שמעתתא' שנדפס בשנת תקס"ד (1808), אך חובר על ידי רא"ל הנ"ל בעל ה'קצות' עשרות שנים לפני שנדפס. ספר זה זכה למעמד מיוחד במינו בעולם הישיבות ולחיבה מיוחדת מאת גדולי ישראל, שכמה מהם הקדישו לו את מיטב זמנם ומרצם. סביבו חונות הערותיהם של האדמו"ר מסוכצ'וב בעל 'אבני נזר', רבי אלחנן וסרמן, הרב יעקב ישראל קנייבסקי, הרב שלמה זלמן אוירבך, הרב חיים פנחס שינברג ועוד, זכר צדיקים לברכה, וכן יצאו לאור כמה מהדורות מוערות ומבוארות.

מאוחר יותר, עם פריחתו של סגנון הלימוד החדש שהונחל על ידי ראשי ישיבת וולוז'ין ובנותיה, זכו הלכות ספקות לעיסוק מרובה בישיבות עקב אופיין הלוגי וההגיוני. החיבור הבולט בתחום זה הוא 'שערי ישראל' מאת ר' שמעון שקאפ, ראש ישיבת גרודנא, שנדפס בתרפ"ח (1928)³, אך גם בשאר ספרי העיון של הדור ההוא ניתן למצוא עיסוק נרחב בדיני ספקות.

כאמור, בישיבות עסקו רבות בצד הלמדני של נושאים אלו, אך בלט לעין חסרונה של משנה הלכתית סדורה, שאמורה הייתה להיות פרוי של עיסוק זה. דרכו של עיון שאינו הלכתי שפעמים רבות אין בו ניסיון להכריע בין דעות שונות, וגם אין בו עיסוק אינטנסיבי בדרכי ההכרעה הנדרשות מפוסק הלכה. הפרקים הרבים שנכתבו בספרים רבים בנושא, שחלקם צוינו לעיל, הותירו עדיין את הדרך ההלכתית - הן לפוסקי ההלכה והן לעמך בית ישראל - לוטה בערפל. בדורנו חל שינוי מסוים במצב זה, כאשר יצא לאור חיבור קטן-כמות ורב-איכות בשם 'יוסף דעת' על ידי הרב משה לוי זצ"ל בעל ספר מנוחת אהבה ועוד העוסק בכללי הכרעת הספקות הלכה למעשה, ולאחרונה פרסם גם הראשון לציון הרב יצחק יוסף שליט"א, את סדרת הספרים 'עין יצחק', המאגדת את הכללים הלמדניים וההלכתיים שיוצאים מספרי אביו הגר"ע יוסף זצ"ל, וחלקים נרחבים ממנה עוסקים בהלכות ספקות. עם זאת, המשנה שגובשה מורכבת מליקוט וסידור דברי הפוסקים הקודמים, ויצירה עיונית-הלכתית חדשה העוסקת בחקר התלמוד והראשונים מופיעה רק במינון מוגבל. העיון וההלכה הלכו ונעשו למקצועות שונים בתורה, וגדולי ישראל נחלקו ל"ראשי ישיבות" ו"פוסקי הלכה".

לחבר את שני העולמות: הישיבתי וההלכתי

על רקע זה מיוחדת היא יצירתו החדשה של הרב שמואל טל שליט"א, ראש ישיבת 'תורת החיים' שבישוב יד בנימין: 'ספר טל חיים - כללי הוראה'⁴. יצירה זו מבקשת

3 לאחרונה נכתבה עבודת דוקטורט של שיטתו הלמדנית של ר' שמעון שקופ. ראה: שי עקביא וזנר, חשיבה משפטית בישיבות ליטא בראי משנתו של הרב שמעון שקופ, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור למשפטים, האוניברסיטה העברית תשס"ה.

4 יד בנימין תשע"ד. ספר זה נדפס כהמשך לסדרת 'טל חיים', אחרי הכרכים על ברכות, שבת, ובשר בחלב ותערובות.

'לתפור' מחדש את שני העולמות - עולם העיון הישיבתי ועולם פסיקת ההלכה - ולעשותם לאחד. בכל אחד מעשרת הסימנים שבספר פותח הרב טל בדיון ישיבתי לכל דבר, תוך עיון בסוגיית הגמרא ובשיטות הראשונים. דומה ללומד בספר כי הקשיים בהבנת סוגיית הגמרא מסיבים למחבר עונג, שגדל בהתאם למספרם ועוצמתם של הקשיים... הרב טל הולך בדרכו של מורו ורבו הרב ישראל זאב גוסטמאן זצ"ל⁵, שגרס כי אין סוגיה שמובנת כראוי ללא עיון, אין דיבור ברש"י שחף מצורך בבירור, ואין אפשרות לעמוד על עומקם של דברי תורה ללא עמל, השקעה והקשבה.

הכל פתוח לדיון בספרו של הרב טל - החל מהשאלה מהו מקור החיוב לקיים מצוות דרבנן, דרך הדיון האם ישנו תוקף מחייב ל'מרא דאתרא', ועד לשאלה האם גם אדם שאינו פוסק הלכה רשאי לקבוע כי השאלה העומדת לפניו היא 'ספק', ולהכריע בה לפי כללי הספקות. הרב טל מאמין כי בגמרא ובראשונים ניתן למצוא את התשובות לכל השאלות הללו, ומנסה להוכיח זאת בכל עמודי הספר. מתוך הקשיים והבירורים הוא מנסה להצמיח משנה סדורה, יצירתית ועצמאית, עקבית ומסודרת, מעשית ומקיפה, שתתווה דרך להתנהלות נכונה בהלכות ספקות. הספר מורכב משתי סדרות שיעורים, שנלמדו בישיבת 'תורת החיים' בשתי תקופות שונות: ארבעת הסימנים הראשונים עוסקים בביאור התוקף של התורה שבעל פה בכלל והתלמוד הבבלי בפרט, ובהגדרת תוקפו וסמכותו ההלכתית של מורה הוראה בישראל, וששת הסימנים הנותרים עוסקים בכללי הספקות, וסובבים סביב חיבורו של הש"ך הנזכר לעיל⁶. שני חלקי הספר קשורים זה בזה ומשלימים זה את זה, וישנן עשרות רבות של הפניות פנימיות בין שני חלקי הספר.

בשורות הבאות אבקש להצביע על שתי אפשרויות מרכזיות של דרך הכרעה בספקות, אפשרויות שצועדות זו במקביל לזו לאורך כל הספר, אך מפני כובד

5 וילנא תרס"ז - ירושלים תשנ"א. הרב גוסטמאן זצ"ל למד אצל ר' שמעון שקופ. וזכה לשמש רבים מגדולי הדור שלפני השואה - החפץ חיים, ר' חיים עוזר, ר' חיים מבריסק, ר' נפתלי טרופ ועוד. הוא שרד את השואה וזכה להקים בארה"ב, ומאוחר יותר בירושלים, את ישיבת רמייילס, כזכר לישיבה מפורסמת בשם זה שהייתה קיימת בוויילנה. חלק משיעוריו העיוניים, שנמשכו שעות מרובות כל פעם, נערכו ויצאו לאור כסדרת ספרי 'קונטרסי שיעורים'. בהיותו תלמיד צעיר בישיבת הכותל זכה הרב טל ללמוד בחברותא עם הרב גוסטמאן זצ"ל במשך תקופה ארוכה.

6 סימן ה עוסק בהבנת דין ספק דאורייתא לחומרא. סימן ו עוסק בהבנת הדין של ספק ספיקא. סימן ז עוסק בהגדרת ספק ספיקא משם אחד (כללים יא-יב בש"ך). סימן ח עוסק בהגדרת המושג 'ספק מחסרון ידיעה' ומשמעותו (כללים לד-לה בש"ך, ונוגע גם לכלל לו). סימן ט עוסק בשאלה האם ספק ספיקא צריך להיות 'מתהפך' (כללים יג-טו בש"ך), וסימן י עוסק בשאלה האם ספק ספיקא במחלוקת הפוסקים נחשב ספק ספיקא. הדברים משלימים לספר טל חיים חלק בשר בחלב ותערובות, בו עסק הרב טל בסימן יב בספק ספיקא בתערובת (כללים א-ז וכן כלל י בש"ך) ובהיבטים נוספים של הלכות ספקות בתערובת (סימנים ט-יא).

הדיונים הלומד עשוי שלא להבחין ביניהן. הבחנה בין שתי דרכים אלו, והצגתן זו לצד זו, עשויות לתת ללומד בסיס איתן ומועיל להמשך העיסוק בהלכות ספקות.

מחלוקת הרמב"ם והרשב"א בדבר היחס לספקות בהלכה, והשלכותיה

הנחיה ראשונית ותמציתית להכרעה בספקות בהלכה, מצויה כבר בגמרא (ע"ז ז, א):

היו שנים, אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר - אם היה אחד מהם גדול מחברו בחכמה ובמניין הלך אחריו; ואם לאו הלך אחר המחמיר. ר' יהושע בן קרחה אומר: בשל תורה הלך אחר המחמיר, בשל סופרים הלך אחר המיקל. אמר רב יוסף: הלכתא כרבי יהושע בן קרחה.

כבר בהבנת קטע קצר זה מתעוררות שתי שאלות מהותיות: ראשית, האם ר' יהושע בן קרחה מקבל את הרישא של דברי תנא קמא לפיה ברירה המחולקת היא הליכה אחר הגדול בחכמה ובמניין, ורק במקרה של חכמים שווים הוא חולק על תנא קמא ומיקל בשל סופרים - או שמא דבריו נאמרו כתחליף לכל שיטתו של תנא קמא? הרשב"א (שו"ת ח"א סי' רנג) הבין שר' יהושע בן קרחה מודה לרישא של דברי תנא קמא: "דהלכה פסוקה היא דהולכין אחר הגדול בחכמה ובמניין". לעומתו, הרמב"ם (הל' ממרים פ"א ה"ה) כתב שבכל מחלוקת יש להלך אחר המחמיר בשל תורה ואחר המיקל בשל סופרים, והשמיט כליל את מדד הגדולה בחכמה ובמניין. ועוד יש לברר, מה היחס בין קביעתו של רב יוסף שהלכה כר' יהושע בן קרחה, ובין האפשרות לקבל פוסק הלכה אחד ולנהוג באופן עקבי כדעתו, בכל מחלוקת שהיא? האם רב יוסף בא לשלול אפשרות כזו, או שמא הוא מודה לה, ולא דיבר אלא על אדם שלא קיבל, או עדיין לא קיבל, פוסק הלכה באופן עקבי? שאלה זו כרוכה בשאלה נוספת: מהו מקור החיוב של הקהילה לנהוג דווקא כשיטתו של רבה, חיוב המתיר להם להתעלם משיטות אחרות?

למעשה, לאורך הספר 'טל חיים' מתנהלת התגוששות לא־מוכרעת בין שתי אסכולות עיקריות - שיטת הרמב"ם ושיטתו, ושיטת הרשב"א ושיטתו. לדידו של הרמב"ם, הכלל המרכזי בהלכות ספקות הוא שהלכה כר' יהושע בן קרחה. לעומתו סובר הרשב"א שההכרעה כר' יהושע בן קרחה היא פרט מסוים בתוך מכלול הלכות ספקות, ואת משפט הבכורה נתן להליכה אחרי פוסק קבוע, בין להקל ובין להחמיר, בין בדיני תורה ובין בדיני דרבנן. מחלוקת איתנים זו באה לידי ביטוי כבר בסימן הראשון של הספר, כאשר לפי הרמב"ם ישנו תוקף להכרעה שהתקבלה בפורום של "כל חכמי ישראל או רובם" מדין "לא תסור" (עמ' כה-לה), ואילו לפי הרשב"א חל "לא תסור" גם כאשר חכם בודד מורה הוראה לקהלו (עמ' קיח-קכ). הרמב"ם והרשב"א נדרשים שניהם לשאלה מדוע אין איסור "בל תוסיף" בתקנות וגזירות שהוסיפו חכמים, ומשיבים על כך באופנים שונים: לפי הרמב"ם (הל' ממרים פ"ב

ה"ט) הסיבה לכך היא שחכמים מקפידים להבהיר שמדובר בדינים דרבנן ולשלול הבנה מוטעית שתייחס את הדברים לתורה עצמה, אך הרשב"א (ר"ה טז, א ד"ה למה) מנמק זאת באופן אחר: הסיבה שאין איסור בל תוסיף היא שהתורה עצמה מעוניינת בהוספות הללו - בכך שציוותה על "לא תסור"! מכך מוכיח הרב טל שלדעת הרשב"א בכל גזירה או תקנה שחכמי ישראל - ואפילו מקצתם - מתקנים לקהלם, חל דין "לא תסור". בכך הוא מקבל את שיטת הראב"ד שנקט כך, שהסכים לה הריטב"א, תלמידו של הרשב"א, בחידושו. הראב"ד מבאר את המובא בגמרא (שבת קל, א) שעיר אחת הייתה שאנשיה נהגו כר' אליעזר (שהתיר הכנת מכשירי מילה בשבת) והיו מתים זקנים מאוד, ולא עוד אלא שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזרה על ישראל על המילה ועל אותה העיר לא גזרה. וז"ל הריטב"א (שבת קל, א ד"ה והיו):

פירש הראב"ד ז"ל, דלהכי מייתי הכא האי עובדא, להודיעך השכר שנותן הקדוש ברוך הוא על קיום לאו דלא תסור, דכיון דרבי אליעזר ראוי להוראה היה, וכל זמן שלא נפסקה הלכה רשאין לעשות כדברי עצמן כדאיתא בפרק קמא דיבמות (יד, א), ובמקומו היו עושין כמותו לקיים 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל' אפילו שיאמרו לך על ימין שהוא שמאל, קבלו השכר הזה, וכל שכן בשאר מיילי דרבנן שהמקיימן נוטל שכר.

כהמשך לכך מבאר הרב טל (עמ' רסד ואילך) את מחלוקתם היסודית של הרמב"ם והרשב"א בעניין הדרך להכרעת ספקות. כאמור, הרמב"ם הביא להלכה את דברי ר' יהושע בן קרחה, ואילו את האפשרות ללכת באופן קבוע אחרי פוסק הלכה מסוים הוא לא הזכיר בכל רחבי משנה תורה, וגם לא בשאר כתביו הנמצאים בידינו. לעומתו, הרשב"א (שו"ת ח"א סי' רנג) העלה על נס את הדרך של הכרעה עקבית כפוסק הלכה מסוים. הרב טל מבקש לטעון (עמ' רנג ואילך) כי האפשרות לנהוג באופן תמידי כפוסק מסוים, ולא לחשוש לדברי ר' יהושע בן קרחה המצריכים להחמיר בכל מחלוקת בשל תורה, מושתתת על ההבנה שהתורה עצמה ייפתה את כוחו של כל פוסק ופוסק להכריע על פי שיקול דעתו, ובכך נתנה רשות לסמוך עליו ולא לחשוש לדעת החולקים. הרשב"א והרמב"ם הולכים שניהם לשיטתם בהבנת מהותו והגדרתו של דין "לא תסור".

לאור זאת, נדרש הרב טל לבאר את שיטת הרמב"ם (עמ' רסז-ערב). הרי מצינו שאדם נדרש לנהוג כדעת הרב שבמקומו, וכפי שניתן לראות מדברי הגמרא הנ"ל בעניין המקום שנהג כר' אליעזר בעניין מכשירי מילה, וכיצד יבאר זאת הרמב"ם? התשובה לדעתו היא שתוקפו של מרא דאתרא אינו נובע מייפוי כוח מיוחד שהוא קיבל בקביעת ההלכה, אלא מכך שאדם מחויב לנהוג כמנהג מקומו, מדין לא תתגודדו - לא תיעשו אגודות אגודות (יבמות יג, ב).

הרב טל מעורר דיון נוסף (עמ' ערב-רפא): הרי ספר משנה תורה בעצמו שימש יסוד לפסיקה במקומות רבים, ונכתב להלכה ולמעשה, ואם הרמב"ם סבר שדרך

ההכרעה צריכה להיות שונה - למי ייעד את ספרו? את התשובה לכך, מוצא הרב טל בדבריו של הרמב"ם עצמו באחת מאיגרותיו (מהדורת שילת ח"ב עמ' תלט):

דע תחילה, שאני חס ושלום לא אמרתי לא תתעסקו לא בגמרא ולא בהלכות הרב ר' יצחק או זולתו. היודע עד שיש לי כמו שנה וחצי שלא למדו אצלי חיבורי, אלא שנים או שלושה אנשים למדו מקצת ספרים, ורוב התלמידים רצו ללמוד ההלכות של הרב, ולימדתי אותם כמה פעמים כל ההלכות. וגם שנים שאלו ללמוד הגמרא, ולימדתי אותם מסכתות אשר שאלו. וכי אני צייתי או עלתה על לבי שאשרוף כל הספרים שנעשו לפני מפני חיבורי? והלא בפירוש אמרתי בתחילת חיבורי שלא חיברתי אותו אלא מפני קוצר הרוח למי שאינו יכול לירד לעומק התלמוד ולא יבין ממנו דרך האסור והמותר, והארכתי בדבר זה הרבה.

ובמקום נוסף כתב הרמב"ם תיאור קצר של מטרת חיבורו הגדול (שם ח"א עמ' שמ): 'להישיר ולבאר ולהבין למי שקצרה הבנתו להבין דברי מי שקדמנו מחכמי התורה ז"ל'. ישנו חילוק, אפוא, בין "מי שקצרה הבנתו" והוא "אינו יכול לירד לעומק התלמוד ולא יבין ממנו דרך האסור והמותר", ובין בעלי תלמוד, שנדרשים - גם על ידי הרמב"ם עצמו - לבקר את הרמב"ם ולהתחקות אחר מקורותיו. לדידו של הרמב"ם, הדרך של הסתמכות שיטתית על ספרו ללא בירור מעמיק בסוגיית הגמרא היא דרך שאינה רצויה, כמין הוראת שעה שטוב היה אם לא היה עם ישראל נזקק לה.

כהשלמה לכך, כדי ליישב קושי נוסף (טל חיים עמ' רעח), נכנס הרב טל למחלוקת נוספת של הרמב"ם והרשב"א בהבנת דין ספק דאורייתא לחומרא:

דלכאורה כל אימת שפוסק כלשהו סבור שיש להקל בנידון דאורייתא כלשהו, והוא יודע שיש דעות החולקות עליו בעניין זה, מוטל עליו לכתוב את דעת החולקים עליו, ואולי אף להנחות את לומדי ספרו שאינם יודעים להכריע בהלכה להחמיר בניגוד לדעתו. ואם כן יש להקשות על הרמב"ם, דלכאורה בכל מקום שהוא הכריע לקולא בדבר שיש בו מחלוקת בדאורייתא היה עליו לכתוב את דעת החולקים עליו, כדי שלומדי ספרו ידעו להחמיר בדבר זה!

ניתן היה ליישב שפוסק הסבור שיש להקל בדין תורה אינו נדרש ליידע את קהלו בקיומן של דעות נוספות, משום שלדעתו אין כל סיכון וחשש בהכרעה כשיטת המקילים במקרים כאלה. אך הרב טל מבין שאם התורה אסרה את הספקות, ועבור השואל מדובר על ספק, אין אפשרות להסיר ממנו את הצורך להחמיר בספק, אלמלא הלאו דלא תסור. וכיון שלא תסור קיים במקרה כזה רק לפי הרשב"א ולא לפי הרמב"ם, הרי ששיטת הרמב"ם צריכה ביאור. קושי זה מוצא את יישובו בשיטת הרמב"ם (הל' טומאת מת פ"ט הי"ב) שאיסור

הספקות אינו מדאורייתא אלא מדרבנן. מכיון שחכמים הם שאסרו את הספקות, ולא התורה - ממילא הרשות בידם להקל כאשר מדובר על שואל ש"קצרה הבנתו" מלהכיר ולזכור את מכלול הדעות, ולפוטרו מהצורך לחשוש לשיטות שלא ידוע לו על קיומן. לאור זאת מגיע הרב טל למסקנה הלכתית, שלפיה עדיף להיצמד לכלל של ספק דאורייתא לחומרא וספק דרבנן לקולא - מאשר לנהוג באופן קבוע כדעתו של פוסק מסוים, וזאת משום שהאפשרות לסמוך על פוסק במקרה שהוא מיקל ואחרים מחמירים בדין תורה תלויה במחלוקת הרמב"ם והרשב"א, ובה קשה להכריע.

מתוך כך ממשיך הספר ועוסק בהרחבה במחלוקת הרמב"ם והרשב"א בדין ספק דאורייתא לחומרא (סי' ה), ובביאור הדין האמור בכמה מקומות בש"ס שבספק ספיקא יש להקל, לפי כל אחת מהשיטות (סי' ו). לפי הרמב"ם מובן שספק דאורייתא הוא איסור דרבנן, ואם כן במקרה של ספק ספיקא יש לפנינו ספק דרבנן שר' יהושע בן קרחה עצמו הורה להקל בו. אך לפי הרשב"א שאסר מדאורייתא את הספקות (תורת הבית הארוך ב"ד ש"א, יב ע"א) צריך להבין מה יסוד הקולא בספק ספיקא. הרב טל אינו מקבל את ההבנה הרווחת, שרואה בספק ספיקא סוג של רוב ומסבירה בכך את האפשרות לסמוך עליו, וזאת משום שבגמרא נאמר במפורש שאף דבר שאינו בטל ברוב בטל בספק ספיקא (זבחים עד, א):

ספק עבודה זרה אסורה וספק ספיקא מותרת. כיצד, כוס של עבודה זרה שנפל לאוצר מלא כוסות, כולן אסורין. פירש אחד מהן לריבוא ומריבוא לריבוא, מותרין.

כך מוכיח הרב טל גם מדין ספק ספיקא בטומאה שברשות היחיד יש להחמיר בו (טהרות פ"ז מ"ד), למרות שעל רוב ניתן לסמוך להקל ברשות היחיד (נידה יח, ב). לכן, טוען הרב טל, יש להסביר את דרך פעולתו של ספק ספיקא באופן אחר. הרב טל מבקש ללמוד את פשר הדבר מלשון הגמרא (פסחים ט, א) שקבעה כי "אין ספק מוציא מידי ודאי", ואילו על מקרה שיש בו ספק ספיקא היא התנסחה בלשון: "ספק וספק הוא", ורש"י (שם ד"ה האי) כתב: "וספק אכילה יכול להוציאנו מידי ספק השלכה". מכך משתמע כי הספק השני מוציא מידי הספק הראשון, ומכך מסיק הרב טל מהי הגדרת הקולא בספק ספיקא (עמ' שפב):

הספק הראשון מורכב מצד של איסור ומצד של היתר. צד האיסור מוכרח להיות מורכב גם מצד האיסור שבספק השני, דהא אם היה נפל אבל הוא נאכל על ידי חולדה, או שהפירות היו טבל אבל כבר עישרום, אין מקום לאסור. וכן הוא בכל ספק ספיקא... ואם כן על כרחך כדי ליצור איסור בספק הראשון, יש להרכיב את שני צדדי האיסור שבשני הספקות... כנגד צד האיסור שבספק הראשון עומד צד ההיתר שבספק הראשון ושניהם מבטלים זה את זה. והסיבה שבכל זאת יש להחמיר בספק, היא משום שלא ניתן להכריע בין שני הצדדים. ואולם כאשר אנו באים לצד הקולא שבספק השני,

לא ניצב כנגדו שום צד של חומרא, שהרי צד החומרא שבספק השני כבר נצרך כדי להרכיב את צד האיסור שבספק הראשון. וכיון שיסוד ההבנה בעצם ההחמרה בספיקא דאורייתא הוא מצד שאיננו יכולים להכריע כצד הקולא בגלל צד החומרא הקיים בספק זה, הרי שכאשר עומד עתה צד הקולא של הספק השני ואין שום דבר שיכול לבטלו, יפה כוחו להכריע לקולא, ולכן ספק זה יכול להוציא מידי הספק הראשון. דבעוד שהספק הראשון שני צדדיו מכחישים זה את זה, בא צד הקולא שבספק השני ומכריע ביניהם.

טבלת סיכום

לסיים, מוצגת בזה טבלה מסכמת של שתי הגישות העקרוניות ביחס לספקות בהלכה, כפי שנתבארו בספר 'טל חיים - כללי הוראה' (בצירוף מספרי העמודים):

רשב"א	רמב"ם	
גם בהוראת פוסק לבני עדתו. (קכ)	כל חכמי ישראל או רובם. (לב)	מתי חל "לא תסור"?
התורה עצמה רוצה שחכמים יתקנו, שהרי ציוותה על "לא תסור". (קיח)	חכמים מבהירים שמדובר בגזירות ותקנות ולא בדיני תורה. (קיח)	מדוע אין "בל תוסיף" בגזירות ותקנות של חכמים?
יש אפשרות כזו. (רנג)	אין אפשרות כזו (רעז). ומשנה תורה נכתב עבור קצרי הדעת. (רעו)	האם יש אפשרות לבחור פוסק קבוע ולהקל כמותו גם בספק דאורייתא?
מדאורייתא. (שלא)	מדרבנן. (שכח)	מהו תוקפו של הכלל ספק דאורייתא לחומרא?
ספק מוציא מידי ספק. (שפב)	ספק דרבנן לקולא. (שעב)	מה טעם ההיתר בספק ספיקא?